

De scheiding tussen School en Staat

In Nederland bestaat er een scheiding tussen Kerk en Staat. De Kerk mag zich geen staatsgezag toe-eigenen en de Staat moet de kerken vrijlaten in de regeling van hun interne aangelegenheden. Maar die soevereiniteit-in-eigen-kring is begrensd door de wetten van de Staat. De Rooms-Katholieke Kerk heeft dat niet altijd zo goed begrepen. Bij flagrante wetsovertredingen door kerkelijke werkers werd er geen aangifte gedaan. Ze werden berispt, overgeplaatst of desnoods ontslagen, maar hun vergrijpen werden gewoonlijk in de doofpot gedaan. Men wilde voorkomen dat (a) het gezag van de Kerk en haar ambtsdragers zou worden aangetast, dat (b) de reputatie van de Kerk en haar instituties schade zou oplopen en (c) dat haar kracht zou worden ondermijnd door uitstroom van gekwalificeerde werkers. De belangen van de gelovigen werden opgeofferd aan de belangen van de Kerk.

Evenzo bestaat er in Nederland een zekere scheiding tussen School en Staat. In overleg met de ouders mogen scholen zelf hun interne aangelegenheden regelen, hun eigen vormingsdoelen formuleren en hun onderwijs naar eigen goeddunken inrichten. Maar hun soevereiniteit is begrensd door de wetten van de Staat. Toch kunnen ze zich in dat opzicht veel permitteren. Het behoort namelijk tot hun pedagogische missie om kinderen en jongeren op te voeden. Bovendien worden zij geacht de discipline op school te bewaren. Kortom: van de school wordt verwacht dat zij strijdbaar is om haar missie te vervullen. Daarom is de Staat geneigd vele overtredingen van wetten en verdragen, gepleegd door scholen en individuele leraren, door de vingers te zien, onder het motto: à la guerre comme à la guerre. Rechten en vrijheden die in de wereld der volwassenen vanzelfsprekend zijn, worden aan minderjarige scholieren onthouden. Maar waar ligt de grens? In de praktijk wordt het aan het zelfregulerend vermogen van de scholen overgelaten om die grens te trekken, maar de vraag is of men blind daarop mag vertrouwen. Want dat vermogen wordt beperkt door hun preoccupaties met (a) het gezag van de school en haar leraren, (b) de reputatie van de school en (c) het tekort aan gekwalificeerde leraren en managers. Bovendien zijn scholen gepreoccupeerd met (d) hun streven naar doelmatige bedrijfsvoering. Hoe kan worden gewaarborgd dat de fundamentele belangen van de leerlingen niet worden opgeofferd aan de belangen van de school?

Ik schrijf dit opstel naar aanleiding van de krantenberichten over de wijze waarop de Rooms-Katholieke Kerk in het verleden is omgegaan met machtsmisbruik van haar werkers jegens kinderen en jongeren die zij onder hun hoede hadden. Maar machtsmisbruik ligt op de loer in elke institutie waar volwassenen groepen zijn macht uit te oefenen over kinderen en jongeren, dus óók bijvoorbeeld in gezinnen en in scholen. De risico's van machtsmisbruik binnen het gezin staan inmiddels volop in de belangstelling, maar de risico's van machtsmisbruik door scholen worden veel minder onderkend. Hoe zou men die risico's kunnen indammen?

1. Strengere regelgeving en strenger toezicht vanwege de Staat?

Denkbeelden over versterking van de overheidsinvloed hebben de tijdgeest tegen. De Staat kiest voor deregulering van het onderwijsbestel, en ook de Onderwijsinspectie is hoe langer hoe meer een leeuw zonder tanden geworden. Maar op strafrechtelijk gebied zou men kunnen denken aan uitbreiding van de aangifteplicht van scholen, zodat alle vormen van intimidatie en geweld van leraren jegens leerlingen door Justitie getoetst worden. En civielrechtelijk zou men het verhaalsrecht kunnen introduceren, zoals door minister Plasterk bepleit, zodat een school door leerlingen en ouders aansprakelijk kan worden gesteld voor de financiële schade die hun door haar doen of nalaten berokkend wordt.

2. Versterking van de positie van de Leerlingenraad

De wetgever zou middelbare scholen kunnen verplichten een Leerlingenraad in te stellen en deze te consulteren over alle kwesties die leerlingen aanbelangen. Vervolgens zouden scholen de Leerlingenraad financieel in staat moeten stellen om zich te laten bijstaan door een juridisch adviseur en alle regelingen die de leerling aangaan voor advies aan daartoe gekwalificeerde onderwijsjuristen voor te leggen. De kosten daarvan zouden gedrukt kunnen worden door de oprichting van een landelijk expertisecentrum voor leerlingerecht, dat veelvoorkomende rechtsvragen doorlicht tegen de achtergrond van de wetten en verdragen die door de Staat aanvaard zijn.

Het gaat erom dat leerlingen op het niveau van de school of schoolvestiging inspraak hebben en dat die inspraak niet verambtelijkt wordt tot een vertegenwoordiging in een (Gemeenschappelijke) Medezeggenschapsraad.

3. Een driejaarlijkse audit Rechtspositie van Leerlingen

Een andere oplossing in de juridische sfeer is dat scholen zich verplichten de rechtspositie van hun leer-

lingen periodiek (eenmaal in de drie jaar) te laten doorlichten door een onafhankelijke, oordeelsbekwame instantie, die haar bevindingen rapporteert aan bestuur en directie en aan de Leerlingenraad en de andere medezeggenschapsorganen.

4. Versterking van de 'bedrijfsethiek' van scholen

Vele scholen zijn gekant tegen verregaande juridisering van de verhouding tussen de school en de leraren enerzijds en de leerlingen en hun ouders anderzijds. Zij zien dan voorbij aan het feit dat zij zelf de leerlingen allerlei knellende regels opleggen en dat zij, waar regels ontbreken, hun macht naar eigen goeddunken gebruiken. Indien zij juridisering willen tegengaan, zouden zij eigen regelgeving en eigen handelen toetsbaar moeten maken door een ethisch raamwerk te ontwerpen en publiceren waaraan zij zichzelf willen houden. Dat zou kunnen in de vorm van een ethische 'bedrijfscode' van het schoolbedrijf, dan wel in de vorm van een professionele beroepscode van leraren. Onderwerpen daarvan kunnen bijvoorbeeld zijn:

- centrale waarden van een schoolcultuur die door leerlingen en leraren wordt gedragen;
- grondrechten van leerlingen;
- grondrechten van leraren;
- grondrechten van minderheidsgroepen in het licht van de wetgeving inzake gelijke behandeling;
- uitgangspunten inzake behoorlijk onderwijs;
- uitgangspunten inzake behoorlijke toetsing en examinering;
- uitgangspunten inzake een eerlijke rechtsgang (due process).

5. Ontkoppeling van leiderschap en onfeilbaarheid

De kerkelijke werkers in de Rooms-Katholieke Kerk zijn geroepen om geestelijke leiding te geven aan de gelovigen. Zij vertegenwoordigen het goddelijke gezag op aarde. Het valt de Kerk moeilijk hun handelen ter discussie te stellen, want daarmee dreigt niet alleen het gezag van de Kerk maar ook de onfeilbaarheid van God zelf ter discussie te worden gesteld. Een voorwaarde voor gezonde zelfregulering binnen de Kerk is de erkenning dat de kerkelijke werkers gewone mensen zijn, die fouten kunnen maken en die eventueel ook gestraft moeten worden voor hun fouten.

Zo ook is een voorwaarde voor gezonde zelfregulering binnen scholen dat schooldirecties en leraren van hun voetstuk stappen en erkennen dat ze gewone mensen zijn die er, in het belang van de leerlingen, het beste van proberen te maken. Gezonde zelfregulering door scholen vereist humanisering van het leiderschap op school en van de verhouding tussen leraren en leerlingen.

Door sociale-wetenschappers wordt geconstateerd dat het modale gezin zich ontwikkeld heeft van een bevelshuishouding tot een onderhandelingshuishouding. Dat betekent niet dat ouders geen leiding meer geven aan hun kinderen, maar dat zij niet op absoluut gezag kunnen bogen en dat ze hun kinderen moeten betrekken bij het opstellen van de regels en bij de toepassing ervan. Hun leiderschap berust niet langer op godgegeven bevoegdheden, maar op het idee dat leiding-geven feilbaar mensenwerk is.

Zo ook is het niet langer houdbaar dat scholen zich als een bevelshuishouding organiseren. Een bevelshuishouding wordt geregeerd door rigide regels en door de fictie van de onfeilbaarheid van gezagsdragers. In een humane leiderschapsstijl worden regels met wijsheid opgesteld en toegepast en worden de belangen van alle betrokkenen meegewogen. Wanneer de verhoudingen tussen leraren en leerlingen ge-humaniseerd zijn, hoeven leraren niet te vrezen dat hun gezag (en de reputatie van de school) door een misstap verspeeld wordt. Humane verhoudingen bieden ruimte om fouten te erkennen, excuses te maken en recht te doen aan leerlingen. En binnen dat referentiekader kan de school ook rechtvaardigen dat zij in het algemeen belang duidelijke grenzen moet stellen aan het doen en laten van de leerlingen.

Wes Holleman

weblog onderwijs 12-4-2010

<http://www.onderwijsethiek.nl>